

Afgiftekantoor
Antwerpen X
P 602499

België / Belgique
P.B.
Antwerpen X
8/5572

vivat academia

tijdschrift van het Verbond der Vlaamse Academics

driemaandelijks

nr 133 oktober, november, december 2006

*"Eerst later
heb ik leren inzien
dat wat noodzakelijk is,
daarom nog niet
kwaad
behoeft te zijn"*

Jan Heemskerk Azn., Nederlands staatsman, 1818-1897

Inhoud

Alles wel beschouwd (Frank Judo)	185
Mens, Wetenschap, Communicatie (Frank Fleerackers)	187
Guenter Grass - Het linkse geweten (Jerker Spits)	192
Denkend aan Revel (Alain Mouton)	199
Carlos van Louwe (Pieter Jan Verstraete)	205
Verbied de verkoop van papieren zakdoeken (Geert Van Calster)	211
Verdun Revisited (Jerker Spits)	215

secretariaat: Passendalestraat 1A
tel 03 320 06 34, fax 03 366 60 45, rek. 979-0847064-65
e-post vva@vvacademici.org, <http://vvacademici.org>

verantwoordelijke uitgever: F. Fleerackers
Passendalestraat 1A
2600 Berchem

Tot uw dienst: de leden van het hoofdbestuur.

Algemeen voorzitter:

Prof. Dr Frank Fleerackers, Vrijheidslaan 17, 1081 Brussel

Algemene ondervoorzitters:

Lic. Milka Tombal, Carnegiealaan 47, 3500 Hasselt

Ir. Marc Van Dongen, Bredabaan 764, 2170 Merksem

Algemeen secretaris:

Ph. D. Rita Wardenier, Waverseseesteenweg 288, 1040 Brussel

Algemeen penningmeester:

Lic. Fernand Smets, Oostvaardijk 17, 2830 Willebroek

Hoofdredacteur:

Mr. Frank Judo, Luchtvaartlaan 50 bus 5, 1150 Sint-Pieters-Woluwe

Bestuursleden:

Lic. Alain Mouton, Voorstraat 36 A, 8500 Kortrijk

Lic. Stijn Debruyne, H. Mausstraat 15 b 7, 1000 Brussel

Lic. Chris D'Huyvetter-Swinnen, Azalealaan 1, 2950 Kapellen

Ir. Wim Vereyken, Pater Pirelaan 9, 8400 Oostende

Lic. Marnix Cherretté, Vaartstraat 4 bus 5, 9300 Aalst

Dr. Noël Geirnaert, Hugo Verrieststraat 5, 8000 Brugge

Lic. Ghislain Duchateau, Eendrachtlaan 3, 3500 Hasselt

Elk auteur is verantwoordelijk voor zijn bijdrage. VVA-standpunten worden expliciet als dusdanig aangekondigd.

Alles wel beschouwd

Mr Drs Frank Judo

De mensen en hun ideeën

U hebt het allicht ook al meegemaakt, een verhitte discussie over een maatschappelijk onderwerp, waarin plots een dispuut uitroept: "Dat kan wel zijn, maar ik blijf trouw aan"—en dan volgt de naam van een min of meer eerbare sociëteit, die enige relevantie vertoont in het desbetreffende maatschappelijke domein. De tegen-speler kijkt op dat moment als een voetballer die zich niets hoeft aan te trekken van de regels inzake buitenspel, hij weet immers dat snel en finaal kan scoren met een eenvoudig zinnetje, alleen maar door te beweren dat hij niet trouw blijft aan structuren, maar aan ideeën.

Hoe dodelijk ook, het zinnetje lijkt me onjuist. Als ik van ideeën iets verwacht, is het immers dat ze me overtuigen. Trouw blijven aan een idee dat me niet (langer) in overeenstemming lijkt met de waarheid kan weliswaar iets aandoenlijks hebben, intellectueel eerlijk is het echter niet meteen. Het behoort tot het wezen van ideeën, dat zij coherent en beslissend zijn, niet dat zij over een hoge aibaarheidsfactor beschikken.

In die zin is er ook een nauw verband te ontwaren tussen de populariteit van de slogan "trouw aan zijn ideeën" en de personalisering van het maatschappelijke debat. Vermits het belangrijk wordt geacht mee te gaan met een idee, los van de vraag of dat nu al dan niet overtuigingskracht heeft, zal de idee een andere drager moeten krijgen—allicht een persoon of een structuur.

En meteen is de cirkel rond. Of toch niet?

Niet helemaal. Want zonder in overdreven zwartgalligheid te vervallen, kunnen we toch vaststellen dat de trouw aan personen niet bepaald aan populariteit wint in onze samenleving. De overtuigingskracht die men niet langer lijkt te verwachten van ontvleesde ideeën, wordt met des te meer ijver vereist van concrete mensen. Te hunnen aanzien is trouw een verdacht, of zoals dat dezer dagen

zo perfide wordt genoemd "omstreden" begrip. Mensen worden enkel nog relevant geacht, wanneer ze iets vertegenwoordigen, niet om hun mens zijn zelf, niet om hun persoonlijk verhaal. Waar de ideeën gepersonaliseerd worden, depersonaliseert men met dubbele kracht de concrete persoon.

Voor die persoon vraagt ons Verbond ook in het volgende jaar, eveneens met dubbele kracht, uw aandacht.

Mens, wetenschap en communicatie¹

Prof. Dr Frank Fleerackers

1.

Toegankelijke teksten vormen doorgaans een compromis, bij uitstek binnen de menswetenschap. Vaak ontbeert een in naam heldere verwoording de oorspronkelijke diepgang van een gedachte of van een interpretatie, die aan de tekst ten grondslag ligt. Hoewel gemeenzaam gesteld wordt dat een ideale bijdrage diepgang én toegankelijkheid in zich bundelt, zijn en blijven voornamelijk menswetenschappelijke teksten taalgedreven en idioomgebonden: ze verliezen bovenal hun intrinsieke kracht wanneer extrinsieke communicatie wordt vooropgesteld. Menswetenschap bestudeert de mens in zijn dynamische verscheidenheid en dient bijgevolg de dynamiek van deze verscheidenheid te incorporeren, niet enkel in de methodologie en inhoud van het onderzoek, doch evenzeer in de communicatie en vorm van de resultaten. Of, met de woorden van Nobelprijswinnaar Amartya Sen: *"If an underlying idea has an essential ambiguity, a precise formulation of that idea must try to capture that ambiguity rather than lose it."*²

2.

Zo bekeken lijkt de cesuur tussen nieuw, oorspronkelijk werk enerzijds en populariserend of verduidelijkend redigeerwerk anderzijds wezenlijker dan ooit, al blijft de grenszone aanlokkelijk. Want wat is uiteindelijk oorspronkelijk werk en wat is verwerking, al dan niet gericht op verduidelijking en verklaring? Wat is de verhouding van deze verwerking tot plagiaat? En welke functie speelt de herhaling, de herneming, de *repetitio* in dit alles? Componist der componisten Johann Sebastian Bach herbruikte eigen werk ten volle. Zijn Mis in B klein omvatte vrijwel louter bestaande composities van de voorafgaande 35 jaar, evenwel wonderlijk samengebracht in de

Messe als meesterwerk. Ook werd Bachs muziek door anderen beïnvloed, zoals Buxtehude, Vivaldi en Palestrina. De term die voor Bachs herwerken werd gehanteerd, luidt 'Parodieverfahren'³: de componist hernam thema's van anderen en van zichzelf, tot hele composities zelfs, doch steevast anders, en meestal béter. Laat alzo vaststaan dat verwerking en herwerking niet verfoeilijk zijn, waar ook Jacques Derrida *herhaling (répéter)* en *uitstel (différer)* conceptueel met elkaar verbond. De voleinding of herwerking van een tekst of compositie uitstellen en vervolgens in de herneming alsnog tot de kern komen: ziedaar niet zozeer een onvruchtbare contradictie doch veeleer een betekenisgenererende paradox die de overgang van *différence* naar *différance*,⁴ waarbij verschil en uitstel elkaar wederzijds bepalen, belichaamt. In die zin is Bachs *Parodieverfahren* nimmer plagiaat, maar de verwerkelijking van een contrafactisch denkproces, van een eigen idioom, van de ultieme (zelf)parodie. De rol van contrapunt,⁵ zoals in de *Kunst der Fuge*, geldt hier als paradigma: punt tegen punt naar dynamische oplossingen zoeken, waarbij steeds de paradoxale tegenhanger wordt opgeroepen, mits behoud van de complexe werkelijkheid waarin kunst en wetenschap elkaar ontmoeten, zulks in een poging om die realiteit te benaderen of te benoemen. Dat de kunstenaar-wetenschapper vervalst in solipsisme of verdwaalt in het labirint van zijn idioom dient niet getoetst te worden aan enige extrinsieke waarde, althans niet onmiddellijk. *"Only language knows no conceptual, no projective finality. We are at liberty to say anything, to say what we will about anything, about everything and about nothing... But this is also the motion towards perfect uniqueness, the absolute and seamless indivisibility between form and content, elemental in the vocabulary and syntax of all serious poetry.... The meaning of the utterance or text will be understood only by its emitter.... It is very probably to ourselves, and in a dialect unique to the final privacies of our psyche, that we say what matters most", aldus George Steiner.*⁶

3.

De waarde van actueel menswetenschappelijk denken kunnen we bezwaarlijk gronden in gerationaliseerde en gevestigde theorieën uit een vervlogen tijdsgewricht. Aan de orde is zelfs geen nieuwe *theorie* of *dogma*, wel de ontwikkeling van een (continu) vernieuwende praxisattitude, een pragmatische denkhouding. Men verwijze nogmaals naar Derrida en Gilles Deleuze,⁷ maar ook naar Roberto Unger,⁸ Hilary Putnam⁹ en Richard Rorty.¹⁰ Dit betekent dat

we vanzelfsprekend de gebreken van het oude denken mogen onderzoeken, doch ons nieuwe denken niet aan de hand van de oude methodologie kunnen uitbouwen. De teksten die we schrijven zijn dus niet zozeer 'moeilijk', dan wel 'ongemakkelijk', omdat ze de lezer storen. Ze rusten minder op de gekende grondvesten van het oude denken dan op de volatiele en schichtige complexiteit van de hedendaagse werkelijkheid, die als dusdanig niet gevat of gerationaliseerd kan worden in klassieke of statische denkkaders.

4.

Kunstenaars en menswetenschappers delen doorgaans een attitude tot de realiteit, waarbij verschijnselen of gebeurtenissen in affectieve, pakkende, bepalende vormen worden geïnterpreteerd. De kunst die een wetenschapper beoefent, is het benoemen van werkelijkheid zoals die nu is, of beter: zoals die nu wordt, zoals die vliedend 'tot stand komt terwijl ze nimmer tot stand komt'. En natuurlijk creëren we dan telkens opnieuw een wereldbeeld of ervaringsruimte, gekoppeld aan een denkkader dat ons tijdelijk enige rust lijkt te geven. Sloterdijk¹¹ verwijst terecht naar een dialectiek van de grens: geen schilderij zonder lijst. Dus maken we vooreerst een duidelijke randlijn, een functioneel denkkader, om vervolgens die grens te overschrijden. Doch leidt deze dialectiek wel tot de noodzaak van leesbare wetenschappelijke teksten of begrijpelijke kunstwerken? Veeleer het omgekeerde is waar, of althans, veeleer dienen we te besluiten dat beide wetenschapsfuncties, met name de intrinsieke en de extrinsieke, dermate verschillend zijn dat een amalgaam ervan tot mislukken gedoemd is. Wetenschapscommunicatie en wetenschapsvorming zijn elk van een andere orde. Maar wat dan met de vaststelling dat een hoogst uitzonderlijk werk alsnog in staat zou blijken beide functies in zich te combineren? Men stelle zich beter in casu de vraag of de intrinsieke wetenschappelijke zoektocht wel ten volle kon uitgevoerd worden en bijgevolg welke in kwestie de kostprijs van het compromis was. Want dat er sprake is van dergelijk compromis staat buiten kijf, los van de zelfkritische vraag of de lezer wel voldoende afstand kan nemen van zijn subjectieve ervaring om dergelijke antwoorden in objectieve zin te vinden. Vast staat dat eenieders leeservaring zich vanuit het eigen denkkader en binnen de eigen grenzen afspeelt. Lezen wordt reeds lang niet meer als neutrale act aanzien, doch gekoppeld aan de denklijnen en ervaringswereld van de lezer. Wat heeft de lezer dan begrepen indien hij een tekst toegankelijk acht of wanneer hij uitroept dat een tekst

bij uitzondering én intrinsieke waarde én extrinsieke communicatiekwaliteit in zich verenigt? Betreft het dan een *culpa in contrahendo* met de schrijver? Of heeft Wittgenstein¹² gelijk, waar hij opperde dat slechts mensen met gelijkaardige gedachten in staat zijn tot inzicht? En dat een lezer dus enkel de denkpiste van een auteur begrijpt indien hij ze vooraf reeds zelf bewandelde? Of dat de teksten van een auteur enkel begrepen kunnen worden door lezers met gelijkende denkhouding? Dit zou overigens betekenen dat popularisering en vulgarisering onzinnig zijn, nu daadwerkelijk inzicht afhangt van de aard of eigenheid van de lezer en van zijn affiniteit met de aard of eigenheid van de schrijver. Aldus is de gerationaliseerde kracht van de rede op de terugweg en zegeviert de mens in zijn poëtische en affectieve gaven. Zoals kunst, ontstaat oorspronkelijke wetenschap immers niet zozeer als communicatievorm dan wel als benaderingswijze van de wereld rondom. Eerst en vòòr alles benadering, dan pas communicatie. En de wijze waarop oorspronkelijke kunst en wetenschap tot stand komen is van wezenlijk belang voor de wijze waarop deze al dan niet (kunnen) gecommuniceerd worden. Of nog: de manier waarop communicatie, vulgarisering en popularisering van wetenschap worden gerealiseerd dient met de eigenheid van oorspronkelijke wetenschapscreatie te stroken en deze eigenheid, deze specifieke benaderingswijze als attitude te incorporeren. Zoniet verwerft de lezer slechts randinformatie en geraakt hij nimmer tot de kern van de originele interpretatie, die hij nochtans wenst te begrijpen. Met andere woorden, indien men met een tekst wetenschappelijk onderzoek toegankelijk hoopt te maken, dan zal die tekst bovenal de uniciteit van het onderzoeksidoom moeten weergeven of spiegelen.

5.

Zo blijkt het methodisch hanteren (en de methodologie) van het *uitstel* inderdaad wezenlijk voor oorspronkelijk onderzoek: bij het vernieuwend benoemen of interpreteren van de werkelijkheid trachten menswetenschapper én kunstenaar vooral de drang tot rationalisering in te dijken, die zij van hun voorouders hebben geërfd. Door de excentrische techniek van het uitstel, waarbij de auteur als subject zich voor zover mogelijk uit het centrum extraheert om de realiteitsinteractie tussen actoren en affectoren tot zingeneratie te laten komen, betracht hij de paradox van elk denken: het onvatbare vatten, het ongrijpbare begrijpen. Vraag blijft of zulks überhaupt kan gecommuniceerd worden aan lezers, die dergelijke

invalshoek of attitude niet delen. En of de daartoe aan te wenden energie niet zinloos is, indien met Wittgenstein dient vastgesteld te worden dat een lezer hetzij deze attitude reeds in zich draagt en bijgevolg geen bijkomende verduidelijking vereist, hetzij de attitude nimmer zal onderkennen niettegenstaande elke poging tot communicatie, vulgarisering of popularisering.

- 1 Deze bijdrage maakt deel uit van: Fleerackers, F., *Het Recht van de Filosoof*, Larcier, Gent, 2006, 302 p.
- 2 Sen, A., *Inequality Reexamined*, Oxford, Clarendon Press, 1992, p. 48-49
- 3 Wolff, Ch., *J.S. Bach. The learned musician*, Norton, New York, 2000, vert.: *J.S. Bach. Zijn leven, zijn muziek, zijn genie*, Bijleveld, Utrecht, 2000.
- 4 Derrida, J., *Marges de la philosophie*, Minuit, Paris, 1972. Zie ook: Deleuze, G., *Différence et répétition*, Seuil, Paris, 1969. Cfr. sub Affectus, infra.
- 5 Wolff, Ch., o.c., p. 433-436. Bachs gebruik van contrapunt wordt aanzien als culminatiepunt van deze techniek.
- 6 Steiner, G., *Real Presences. Is there anything in what we say?*, Faber and Faber, London, 1989, p. 53; zie ook p. 116-134 over deconstructie en de mogelijkheid van pragmatisme en hermeneutiek.
- 7 Deleuze, G. en Guattari, F., *Qu'est-ce que la philosophie?*, Minuit, Paris, 1991, over "dégager l'événement" als hoofdtak van de wijsbegeerte.
- 8 Unger, R., *What Should Legal Analysis Become*, Verso, London, 1996, p. 189-190 over het belang van visionair realisme voor recht en jurist.
- 9 Putnam, H., *Renewing Philosophy*, Harvard University Press, Cambridge, 1992, p. 180-199 over pragmatisme en Dewey; id., *Representation and Reality*, MIT Press, 1991, p. 113-120, over zijn *internal realism* tegenover metafysisch realisme. Zie ook: id., *Realism with a Human Face*, Harvard University Press, Cambridge, 1990, p. 30-42 en p. 24-25, waar hij zich enerzijds naast Rorty schaart doch anderzijds diens relativisme hekelt.
- 10 Rorty, R., *Philosophy and the Mirror of Nature*, Princeton University Press, Princeton, 1981, p. 373-394; id. *Consequences of Pragmatism*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1982, p. xxv, over waarheid, relativisme en pragmatisme; en id., *Truth and Progress, Philosphical Papers vol. 3*, Cambridge University Press, 1998, p. 43-62, waar hij Putnams opmerkingen beantwoordt.
- 11 Sloterdijk, P., *Sphären*, Suhrkamp, Frankfurt, 1998, 1999, 2004. Zijn bijdrage over de dialectiek van de grens werd ook vertaald in: *Sferen*, Boom, Amsterdam, 2005.
- 12 Wittgenstein, L., *Tractatus logico-philosophicus*, vert. W.F. Hermans, Athenaeum, Amsterdam, 1989, p. 8-9., over de rol van *ähnliche Gedanken*.

Günter Grass – Het linkse geweten

Drs Jerker Spits

Schrijver Günter Grass onthult in zijn vorige maand verschenen boek *Beim häuten der Zwiebel* dat hij als zeventienjarige lid was van de *Waffen-SS*. Volgens velen valt daarmee een morele held van zijn voetstuk. Voor Jerker Spits doet de bekentenis van Grass geen afbreuk aan zijn literaire kwaliteiten. De affaire laat bovendien zien dat het publieke debat in Duitsland, anders dan in Nederland, op het scherpst van de snede wordt gevoerd. "In Nederland verzanden discussies nog voordat zij goed en wel begonnen zijn."

De Duitse gemoederen komen maar niet tot bedaren. Vorige maand bekende Günter Grass dat hij in 1944 als zeventienjarige in dienst was geweest van de *Waffen-SS*. Op 12 augustus kondigde hij in de *Frankfurter Allgemeine Zeitung* aan dat hij deze pijnlijke bladzij uit zijn verleden zou openbaren in zijn nieuwe boek *Beim häuten der Zwiebel* ("Bij het pellen van de ui").

Schrijvers, critici en opinieleiders hebben Grass er sindsdien stevig van langs gegeven. Zijn biograaf Michael Jürgs sprak van het "einde van een morele instantie". *Der Spiegel* omschreef Grass' onthulling als de "late bekentenis van een morele apostel". Had het morele boegbeeld niet eerder open kaart moeten spelen? Zou Grass de Nobelprijs hebben ontvangen, als hij rond voor zijn bezwaard verleden was uitgekomen? Waarom hoonde Grass in 1985 de opmerking van bondskanselier Kohl dat op het soldatenkerkhof te Bitburg ook onschuldige minderjarigen lagen? Was de schrijver zelf niet een van hen?

Deze vragen zijn begrijpelijk. Met zijn kritiek op de verdoezeling van het Duitse verleden verwierf Grass als publieke intellectueel de status van het geweten der natie. Als geen ander probeerde hij een stempel te drukken op het publieke debat, vooral als het ging om de omgang met het nationaal-socialistisch verleden. Het linkse geweten uit Lübeck versleet zijn ideologische vijanden graag voor halve nazi's. De politieke uitspraken van de nu bijna tachtigjarige auteur liegen er niet om. "Hoe moeten wij de gefolterde en vermoorde verzetsstrijders, hoe moeten wij de doden van Auschwitz en Treblinka gedenken, wanneer zij, de meelopers van toen, het

Vivat Academia 133

wagen, hier vandaag de richtlijnen van de politiek te bepalen?", vroeg Grass toen Kurt Georg Kiesinger in 1966 het bondskanselierschap bekleedde. De christen-democraat Kiesinger was vanaf 1933 lid van de NSDAP geweest en had verschillende functies bij het ministerie van propaganda vervuld. In 1985, het jaar waarin Helmut Kohl met de Amerikaanse president Ronald Reagan de soldatenbegraafplaats te Bitburg bezocht, waar ook SS'ers begraven liggen, keerde Grass zich tegen "verklaringen van onschuld" voor deze mannen. Na de val van de Muur verklaarde Grass zich tegenstander van de Duitse eenheid. De Duitse deling was de straf op de zonde van Auschwitz. Daarom mocht Duitsland niet één land worden. Er was soms heel wat kennis van de Duitse zielenroerselen nodig om Grass' waarschuwend stem te kunnen begrijpen.

Er lijkt al langer sprake van een kentering in Grass' opvattingen over het Duitse verleden—een verschuiving die nauw samenhangt met veranderende opvattingen in de Duitse maatschappij.

In zijn voorlaatste novelle *Im Krebsgang* ("In krabbengang", 2002) staan de Duitse lijdenservaringen tijdens en na de Tweede Wereldoorlog centraal. Ook voor Grass was het niet langer taboe om over Duitsers als slachtoffers te spreken. De geëngageerde auteur leek zijn landgenoten niet langer aan te willen klagen, maar in bescherming te nemen. De nu bijna tachtigjarige Grass nam daarmee afscheid van zijn eigen rol als voortdurende bezweerder van een onbewust verdrongen of opzettelijk vergeten verleden, waarin de schuld van Duitsers centraal stond. Grass' blik op de Duitse geschiedenis werd de afgelopen jaren minder eenkennig, al bleef hij anderen hun verdringen verwijten.

De affaire-Grass is niet vrij van tragiek. Zijn lange tijd eenkennige oordelen over goed en kwaad brachten een morele inquisitie tot stand die zich nu tegen zijn eigen persoon lijkt te keren. Grass is slachtoffer van de felle aanklachtcultuur die hij zelf als publiek intellectueel mede gestalte heeft gegeven. Juist door de radicale scheiding tussen 'goed' en 'fout' en de buitengewoon morele inslag van publieke figuren als Grass kwam een intellectuele conformiteit tot stand die een open discussie over het Duitse verleden hinderlijk in de weg stond. Tegenstanders van het morele appèl dat de trommelaar Grass uitdroeg, werden in de publieke arena hard aangepakt. Wie zich niet aan genormeerde, vaste formules voor de omschrijving van de Duitse schuld hield, kreeg niet zelden het verwijt geen lering uit het verleden te hebben getrokken.

Maar het laatste decennium lijkt er sprake van een voorzichtige normalisering. Er is meer aandacht voor de grijstinten, voor Duits slachtofferschap en ook voor het gevaar van verstarring dat uit een

geritualiseerde vorm van gedenken voortkomt. Jongere generaties zijn op zoek gegaan naar hun eigen, minder gedwongen wijze van herinnering.

Dit leek de Duitse schrijver Martin Walser te voorvoelen toen hij zich in 1998 tegen de 'instrumentalisering van Auschwitz' keerde. In zijn geruchtmakende Friedenspreisrede verzette Walser zich tegen het dwangmatige karakter van de Duitse herinneringscultuur en de naar zijn mening beschamende manier waarop het verleden voor huidige politieke doeleinden werd ingezet. Walser dacht hierbij vooral aan het bruin maken van de tegenstander in een publiek debat, het gebruik van Auschwitz als een 'morele knuppel' om de vijand onschadelijk te maken. Je hoeft niet meer met je tegenstander in debat te gaan, als je hem verwijt geen rekenschap van het verleden te hebben gegeven. Als een van de voorbeelden voor deze "instrumentalisering van onze schande" kapittelde Walser zijn collega uit Lübeck. Walser was er de afgelopen maand dan ook als de kippen bij om te herinneren aan de verstarde vormen van gedenken die maakten dat Grass nu zelf van jager tot prooi was geworden.

Walsers poging het belang van het verleden te relativeren hangt samen met de zoektocht naar de eigen Duitse identiteit—een thema dat door het verloop van de Duitse geschiedenis in de twintigste eeuw een beladen, controversieel karakter heeft. Walser wilde door te relativeren een positieve identificatie van Duitsers met hun land mogelijk maken. Dit laatste is precies wat Grass als een groot gevaar voor Duitsland beschouwt. Grass is als verlicht, links-liberaal intellectueel een aanhanger van het grondwetpatriottisme van de filosoof Jürgen Habermas. Een positieve identificatie met de Grondwet achten Grass en Habermas, gezien het geweld dat van Duitsland is uitgegaan, de enige geoorloofde vorm van patriottisme. De burger kan zich als citizen identificeren met moeizaam verworven burgerrechten die voor iedereen gelijk zijn.

Het laatste wereldkampioenschap voetbal toont aan hoe ver het morele rigorisme van Grass afstaat van de gewone Duitser. Het Verfassungspatriotismus lijkt een hulpeloze theoretische constructie. Bij Grass is er sprake van angst en een diepgewortelde onzekerheid in de omgang met de Duitse identiteit. De voetbalsupporter wil zijn eigen land toejuichen en heeft geen last van zijn geweten als hij met de Duitse vlag zwaait. Voorbij zijn de tijden waarop een minister met gerust hart kon zeggen dat hij zich ongemakkelijk voelde als bij een officiële ontvangst het Duitse volkslied werd gespeeld.

Het *Verfassungspatriotismus* heeft, zo lijkt het, zijn langste tijd gehad. De hereniging van 1990 plaatste het debat over de Duitse nationale identiteit hoog op de agenda. Duitsland werd in veel opzichten de centrale macht in Europa en dit noopte tot een andere omgang met het verleden. Duitsland moest weer nadenken over zijn plaats in de wereld en kon zich niet langer verschuilen achter zijn geschiedenis. Woorden als natie en zelfbewustzijn verloren hun bedenkelijke connotaties—tot afschuw van Grass. Het waren woorden die hem deden schuimbekken. En vermoedelijk doen ze dat nog.

Het kamp van Grass heeft in het publieke debat aan invloed verloren. Nu een van de boegbeelden als morele autoriteit vleugellam is, lijkt het verder in het defensief gedrongen. Dit maakt dat er in het Duitse publieke debat nog meer ruimte zal komen om voorheen onaangevochten overtuigingen ter discussie te stellen.

Flinterdunne scheidslijn

Heeft door de affaire rond het SS-verleden van de schrijver ook zijn literaire werk aan zeggingskracht ingeboet? Moeten zijn klassiekers nu anders gelezen worden? Is ook Grass' literaire oeuvre bevestigd na diens val als moreel apostel? Op het eerste gezicht lijkt het moeizaam Grass' engagement van zijn literaire werk te scheiden. Zijn boeken thematiseren het donkere verleden van Duitsland of spelen tegen deze achtergrond. Ook de werken van Grass die in het naoorlogse Duitsland spelen, zoals *Im Krebsgang*, behandelen zware thema's als vergeten en schuld. Het comité van de Nobelprijs voor Literatuur prees Grass voor zijn literaire inzet voor een open verwerking van het Duitse nationaal-socialistische verleden. "Hier nam hij de grote opgave op zich, de geschiedenis van zijn tijd te herzien doordat hij wat was verloochend en vergeten weer opriep: de slachtoffers, de verliezers en de leugens, die het volk vergeten wilde, omdat het er eens in geloofde." De scheidslijn tussen de literaire auteur en de publieke intellectueel Grass lijkt flinterdun.

Tegenstanders zien hun kans dan ook schoon Grass als apologet van politieke correctheid van zijn troon te stoten of, als hij al gevallen is, de oude trommelaar nog een trap na te geven. Maar een kunstwerk laat zich niet tot zijn morele boodschap reduceren. Daarnaast is er een groot verschil tussen de uitspraken van Grass als publieke intellectueel en de heel wat minder eenduidige manier waarop de schrijver zijn grootse thema's behandelt. De bekentenis

van Grass doet geen afbreuk aan de literaire kwaliteit van klassiekers als *Die Blechtrommel*, *Ein weites Feld* en *Im Krebsgang*. Er zijn mindere werken van Grass, die sneller vergeten zullen zijn. Maar ik zie niet in hoe Oskar Matzerath uit *Die Blechtrommel* plotseling op de vuilnisbelt van de literatuurgeschiedenis terecht zou komen, omdat zijn geestelijk vader op hoge leeftijd bekende lid van de SS te zijn geweest. De vertelkunst van *Im Krebsgang*, de stilistische kwaliteit van *Katz und Maus* worden er niet minder om.

In *Beim Häuten der Zwiebel* toont Grass andermaal zijn kwaliteiten als schrijver. De titel is een treffend beeld voor het afpellen van de geschiedenis. Naarmate je de ui van zijn schillen ontdoet, worden je ogen vochtiger. Het beeld van de geschiedenis wordt troebel. In zijn meanderende, barokke proza verhaalt Grass over de grutterswinkel van zijn ouders in Danzig, zijn heimelijke bioscoopbezoek, de benauwende omgeving van zijn ouderlijk huis en zijn rekrutering. Op het precieze waarom van zijn lidmaatschap van de SS geeft Grass in zijn autobiografie geen eenduidig antwoord. Grass vermengt verdicthting en waarheid—een beproefd procédé bij autobiografisch schrijven, niet alleen in de Duitstalige literatuur. Grass speelt in zijn roman met de vorm van een biecht. Het boek is eerder de neerslag van een worsteling met de herinnering dan een nauwgezette beschrijving van het wat en waarom. Grass toont zich in de literaire reconstructie van zijn verleden even soeverein als in de timing van zijn geruchtmakende interview in de *Frankfurter Allgemeine Zeitung*.

Maar de affaire-Grass gaat om méér dan alleen de persoon van de schrijver. De discussie over het oorlogsverleden van de schrijver werpt een interessant licht op het cultuurpolitieke debat zoals dat in Duitsland gevoerd wordt. En dat is heel anders dan in Nederland. In felle discussies wordt bepaald welke plaats bepaalde aspecten van het verleden in het collectieve bewustzijn dienen in te nemen. Er is een boeiende gedachtewisseling over heden en verleden. In landelijke dagbladen verschijnen opinieartikelen van hoog niveau, die bijdragen aan een debat dat de culturele identiteit van de natie bepaalt.

Het culturele debat staat niet los van het politieke. Wat schrijvers en kunstenaars zeggen, houdt Duitsland bezig. Het gaat om meer dan kunst alleen. Over kunst, cultuur en moraal—en vooral ook over de samenhang tussen deze—wordt in Duitsland stevig gediscussieerd. Ze worden serieus genomen, omdat zij ertoe doen. In Nederland zou de discussie alweer snel terugkeren naar de hypothekrenteaf trek of de AOW.

Ook burgers nemen aan het debat deel. Er verschijnen talloze ingezonden stukken van gewone lezers, van Grass-liefhebbers en Grass-haters, van politieke vijanden en vrienden. Ook bij de koffie of een goed glas bier vinden stevige discussies plaats. De affaire-Grass toont andermaal aan dat Duitsland uitblinkt in het voeren van gedegen debatten.

Je zou willen dat ook Nederland wat vaker op het scherpst van de snede debatteerde, met uitwisseling van krachtige argumenten. Dat, net als in Duitsland, een debat lang genoeg aanhield om tot de nodige verdieping en een gedegen uitwisseling van argumenten te komen. In Nederland verzanden discussies nog voordat zij goed en wel begonnen zijn. In Duitsland houdt een publiek debat het land wekenlang, soms maandenlang in de ban.

Met zijn bekentenis heeft Grass een nieuwe impuls gegeven aan de Duitse *Streitkultur*. De schriftelijke neerslag van deze intellectuele confrontatie zal, als het vuur van het debat gedoofd is, letterkundigen, historici en sociologen nog jaren bezighouden.

Voor dit oneindige karakter van het cultuurpolitieke debat over verleden en toekomst heeft Grass zelf in zijn novelle *Im Krebsgang* de passende woorden gevonden: "*Das hört nicht auf. Nie hört das auf.*"

Denkend aan Revel

Lic Alain Mouton

Einde april 2006 raakte bekend dat de Franse filosoof, essayist, journalist en uitgever Jean-François Revel—zijn echte naam was Jean-François Ricard— op 82-jarige leeftijd was overleden. Revel stond in de Franse intellectuele traditie bekend als een rabiante anticomunist en heeft heel zijn leven in zijn geschriften sterk van leer getrokken tegen de verblinding die er ter linkerkant altijd heeft bestaan ten opzichte van de misdaden van het stalinisme en maïsisme. Hij deed dat terwijl hijzelf uit diezelfde intellectuele linkerkant stamde. Regelmatig benadrukte hij tijdens radio- en TV-interviews 'de gauche' te zijn. Meer algemeen gaat Revel—een lid van de *Académie Française*—de geschiedenis is als een hartstochtelijke verdediger van de individuele vrijheid. Revel behoort tot de Franse liberale school die sterk aanleunde bij het Angelsaksische liberalisme. Een andere bekende naam in die beweging was een Raymond Aron. Vandaag de dag worden de ideeën van dit duo in intellectuele kringen onder andere vertolkt door essayisten als een Nicolas Baverez of Guy Sorman.

Al enkele maanden na de dood van Revel verscheen een eerste intellectuele biografie van Revel. Pierre Boncenne, hoofd van het literaire tijdschrift *Lire* en een tijdlang medewerker aan het literaire TV-programma *Apostrophes en Bouillon de Culture*, schreef een essay met de veelzeggende titel *Pour Jean-François Revel*.¹ Revel zou er ten eerste mee opgezet zijn omdat het om te beginnen een essay is en hij essays altijd als een onderdeel van de literatuur heeft beschouwd. Ten tweede is Boncenne een fan van Revel, en dat blijkt ook bij de lectuur van het boek. Een hulde aan de overleden filosoof dus, wat op het eerste gezicht niet zo vreemd is. Over de doden niets dan goed, nietwaar. Toch wekt de titel—en de inhoud—van het werkstuk enige verwondering. Revel heeft in zijn leven altijd meer tegenstanders gehad dan voorstanders. In intellectuele kringen moest hij vaak opboksen tegen een muur van onbegrip. En dat terwijl Revel een verdediger was van wetenschappelijke methodes waarbij een analyse van de feiten primordiaal is. Probleem met Revel was echter dat hij vaak tot conclusies kwam die niet echt aangenaam waren voor de heersende culturele elite. Hij haatte de neiging die bij intellectuelen bestond om hun eigen

overtuigingen te verkiezen boven de feiten die hun vooroordelen tegenspreken. Socratiaans als hij was bestreed hij de illusies en de verblinding van veel intellectuelen.

Revel, een oud-weerstander en jarenlang actief in linkse kringen, heeft zich nooit laten verleiden tot een bewondering voor totalitaire systemen. Communisme, nazisme, maoïsme, . . . Heel zijn leven lang heeft hij in zijn geschriften gestreden tegen ideologieën die een bedreiging vormden voor de liberale democratie. Het zijn de thema's van zijn bekendste ook in het Nederlandse vertaalde werken als 'De totalitaire verleiding' en 'Waarom democratieën sterven'. Revel ergert er zich vooral aan dat men hier in West-Europa altijd blind geweest is voor de gruwelen van het communisme. Terwijl het duidelijk was dat daar miljoenen doden vielen en dat de bevolking in een armoede werd gehouden zoals die tijdens de hongervinter van 1944, toch bleven veel intellectuelen met een zekere reputatie het communisme verdedigen. In Frankrijk was beste voorbeeld daarvan Jean-Paul Sartre. In hun aanval op het communisme moesten figuren als een Revel en Aron met deze *éminence grise* afrekenen. De man die stelde dat elke anticommunist een hond was, verleidde er de intellectuele goegemeente toe te stellen dat men beter ongelijk heeft met Sartre dan gelijk met Aron. In plaats van naar de feiten te kijken bleef men ter linkerkant verblind door het ideaalbeeld en de heilsleer die het communisme uitdroeg.

Revel heeft er zijn hele leven tegen gestreden, ook al omdat de sociaal-democratie zich al te vaak door de communistische fraeologie liet verleiden. Het heeft hen niet populair gemaakt. In de beste stalinistische traditie werd Revel via associatie (anticommunisme = reactionair denken = amerikanisme = imperialisme = collaborationisme = nazisme en racisme) al snel in een bepaalde hoek geduwd. Boncenne toont dit mooi aan in zijn boek. Revel werd pas op het einde van zijn leven toegelaten tot gremium van de Franse intelligentsia. Voor eind jaren '90 kwam zijn naam in de naslagwerken amper naar voor. Verdedigers van het communisme des te meer. En de pro-Amerikaanse houding van Revel—denken we maar aan zijn bestseller *L'obsession anti-américaine* (2002)—bevestigde dat intellectueel isolement.

Nog na zijn overlijden werd in een aantal necrologieën schamper gedaan over de communistenhaat van Revel. Terecht? We zouden het kunnen denken. In 2000 nog had Revel een essay gepubliceerd met als titel: *La grand parade. Essai sur la survie de l'utopie socialiste*. Een zielig boek, aldus Revels tegenstanders, want van een socialistische utopie is sinds 1989 en de val van de muur geen sprake meer. Dat klopt, maar waar het volgens Revel vooral op neer

komt is dat de linkerkant nooit heeft erkend dat het zich in zijn appreciatie van het communisme vergist heeft. De morele superioriteit van links maakt dat het immuun is voor kritiek, zo stelt Revel vast. De ideeën hebben er altijd de bovenhand gehaald op de feiten. Bovendien kwam Revels essay in 2000 niets te laat. Het was in de periode dat volop gediscussieerd werd over het toen verschenen meesterwerk het 'Zwartboek van het communisme'. De auteurs ervan—in grote meerderheid overtuigde socialist—werden al snel door oud-communisten met alle zonden van Israël overladen. Bovendien benadrukte Boncenne in zijn essay dat men tot voor een aantal jaren ter linkerkant volledig kritiekloos was. Hij verwijst ook naar het intellectuele hoogtepunt in Revels leven: de jaren '70. Toen kon men het excuus niet langer begrijpen als zou men niet op de hoogte zijn van de wandaden van het communisme, wat in de jaren '30 en '40 nog tot op zekere hoogte het geval was. De Hongaarse opstand, de Praagse lente en de stalinistische zuiveringen waren ondertussen algemeen bekend.

Toch bleef men volharden in de boosheid. Tussen 1966 en 1976 vond in China de Culturele Revolutie plaats. Volgens de linkerkant het hoogtepunt van maatschappelijk vooruitgang maar in werkelijkheid was die revolutie eigenlijk een machtsstrijd binnen de top van het regime in Peking. Ze leidde tot de dood van 4 miljoen Chinezen, en katapulteerde het land terug in de tijd want bijvoorbeeld het onderwijs werd *de facto* afgeschaft. Toch bleef men Mao verdedigen. Auteurs die kritiek hadden op het regime in Peking, zoals de Belg Pierre Ryckmans, werden *kaltgestellt*. Deze man, een sinoloog die onder de naam Simon Leys een boek over de gruwel onder Mao publiceerde, werd herhaaldelijk bedreigd met een *Berufsverbot*. Revel heeft altijd gestreden tegen die leugens en stelt vast dat ze na jaren blijven leven.

Men ontkent de feiten. Ook het gedrag van communisten in het Westen wijst daarop. Eind jaren '70 kwam Georges Marchais, het hoofd van de Franse communistische partij in opspraak toen bleek dat hij tijdens de Tweede Wereldoorlog vrijwillig in Duitsland was gaan werken. Het verhaal werd door *L'Express*—waar Revel toen aan de slag was—uitgebracht. De aanklacht was volgens de communisten echter ongegrond aangezien Revel zich in zijn betoog liet leiden door documenten die moreel laakbaar waren want dateerden uit de naziperiode. Ze zouden een vervalsing zijn. Toen was Marchais echter een nobele onbekende, waarom had men toen een vervalsing willen maken om de voorzitter van de Franse PC 40 jaar later in diskrediet te brengen?

Revel heeft ook de lancering van de 'Goelagarchipel' van Alexan-

der Solzsjenitsin meegemaakt. Tot zijn grote ergernis moest hij vaststellen dat de tegenstanders of de voorstanders van het communisme niet over de inhoud van het boek discussieerden maar de man speelden. Solzsjenitsin was zagezegd reactionair en dus onbetrouwbaar. Opnieuw het ontkennen van de feiten, wat Revel enorm ergerde.

Al die voorbeelden toonden volgens Revel zijn gelijk aan en ondersteunden de stelling van wellicht zijn belangrijkste boek: *De totalitaire verleiding*. Daarin lanceert hij de boude stelling dat de meerderheid van de bevolking eigenlijk gewonnen is voor een dictatuur. Ofwel om de macht uit te oefenen, ofwel omdat een tirannie hen in een zekere zin deresponsabiliseert.

Het luie comfort van mensen die zich niet tegen het staatsgezag verzetten oogt in een totalitair systeem zeer aantrekkelijk. Daar waar een democratie hen een verantwoordelijkheid geeft die ze moeten opnemen. En dat maakt dat mensen graag het comfort van leugen verkiezen boven nieuwe elementen of feiten die de discussie aanzwengelen. Dat verklaart waarom men ten opzichte van dictaturen en het communisme in het bijzonder altijd een relatief onverschillige houding heeft aangenomen. Dat is de ondermijnende kracht van *La tentation totalitaire*.

Die vinden we ook in democratieën terug waar men de onverschilligheid verkiest boven discussie, debat en verantwoordelijkheidszin. Een bezorgdheid die ook Alexis de Tocqueville had geuit. Revel wordt dan ook gezien alles een van zijn geestelijke erfgenaam van de Franse aristocraat.

Om zijn stelling over de totalitaire verleiding te ondersteunen geeft Revel het voorbeeld van een werknemer in de DDR: liever 60 dollar per maand verdienen en geen verantwoording moeten afleggen dan 6000 dollar en wel allerlei plichten en taken hebben om die te mogen verdienen. Onderhuis is hier ook een kritiek op de moderne welvaarstaat aanwezig. In een dictatuur is conformist zijn zeer comfortabel. Ook in een intellectuele dictatuur. "Intellectuelen hebben graag vrijheid van meningsuiting op voorwaarde dat zij de enigen zijn die ervan genieten".

Revel heeft er ook land over nagedacht waarom het communisme zou interessant leek terwijl het nazisme snel in diskrediet raakte. Het communisme was en is aantrekkelijk (het was toch goed bedoeld) omdat het meer dan het nazisme zijn ware aard verborgen hield. Het nazisme was een directe totalitarisme dat de gruwel snel liet zien. Het communisme kon ze makkelijker verbergen. Bovendien beweert het te streven naar een perfecte samenleving. Een

droombeeld dat de mens nooit verlaten heeft. Door het tegenover het liberalisme te stellen maakt men echter een fout, stelt Revel. Communisme is een ideologie, een product van de geest die weinig aandacht heeft voor de feiten. Dat doet het liberalisme wel.

Bovendien heeft het liberalisme of de liberale democratie nooit de pretentie gehad de perfecte samenleving tot stand te kunnen brengen. Dat maakt haar minder aantrekkelijk (net zoals het conservatisme overigens). Er zal dus altijd kritiek mogelijk zijn op wat men bijvoorbeeld de 'uitwassen van het kapitalisme' noemt. Het communisme is een heilseer en pretendeert naar perfectie te streven. Dat maakt zo'n ideologie op het eerste gezicht superieur. Het meet zich zelfs—naar analogie met het marxisme—wetenschappelijke pretenties aan. Echter, dat is fout stelt Revel. In de lijn van Popper merkt hij op dat kritiek op het communisme niet wordt aanvaard en dat die wetenschap niet falsifieerbaar is. Dus is alle wetenschappelijke pretentie hier afwezig.

Maar het zou verkeerd zijn Revel te beperken tot zijn kritiek op de totalitaire systemen. Hij bekritiseerde ook de autoritaire stijl van de Vijfde Republiek en het cesarisme van de Gaulle. Revel stond een tijdlang dicht bij François Mitterand, de meest rabiate tegenstander van het gaullisme. Naar aanleiding van de rakettenkwestie zou Revel de socialistische Franse president de beroemde uitspraak hebben ingefluisterd "De pacifisten zijn in het Westen, de raketten in het oosten." Toch nam Revel na een tijd meer en meer afstand van Mitterand omdat ook die als staatshoofd autoritaire trekjes begon te krijgen.

Revel was in de eerste plaats ook een grote filosoof. Hij trad in 1957 het publieke debat binnen met zijn boek *Pourquoi des philosophes*. Daarin stelde hij dat de grote filosofische modellen na Kant zijn verdwenen. De grote ideologieën zijn verdwenen. Het individu komt alleen te staan. Dan stelt zich de vraag hoe kan ik leven? De filosofie kan daar geen antwoord meer op geven omdat ze zich meer en meer heeft losgekoppeld van de wetenschap die deze antwoorden wél kan geven. De filosofen zijn een club van snobs geworden die zich van de wetenschap hebben afgekeerd, aldus Revel. Vroeger waren wetenschap en filosofie met elkaar vervlochten.

Vermelden we ook Revels liefde voor Zuid-Amerika. Revel kende de Latijns-Amerikaanse wereld goed. Hij onderhield hartelijke contacten met auteurs en filosofen als een Mario Vargas Llosa, Octavio Paz of Carlos Rangel die ondanks het feit dat ze centrumlinks vaak of centrum waren zich niet hadden laten verleiden tot een aanbidding van het castrisme, wat een Garcia Marquez wel deed. Dat verheugde Revel enorm. Hij is altijd een tegenstander geweest van

alle Zuid-Amerikaanse dictaturen. Hij was ervan overtuigd dat de meerderheid van de bevolking in die landen een centrum-rechtse of een centrum-linkse regering zou verkiezen, zoals nu trouwens vaak het geval is. Hij verweet mensen als een Allende om die politieke stromingen te fnuiken. Maar Revel was hoopvol gestemd en voor-spelde dat in Latijns-Amerika uiteindelijk een of andere vorm van liberale democratie de bovenhand zou halen. Afgezien van figuren als een Hugo Chavèz heeft hij opnieuw gelijk gekregen.

1 Pierre Boncenne, *Pour Jean-François Revel*, Plon, 2006, 348 p.

Carlos van Louwe, een biografisch essay

Pieter Jan Verstraete

Brugfiguur

Op 2 augustus 2006 overleed Carlos van Louwe na een langdurige ziekte in Koksijde, zijn decennialange thuishaven. Op zijn begrafenis, een week later, in de statige Onze-Lieve-Vrouw-Ter-Duinenkerk kwamen voor een laatste keer alle Vlaamse partijen en verenigingen nog eens samen. Meer dan duizend mensen schoven aan tijdens de schier eindeloze offerande. Het moet zijn familie goed gedaan hebben. Want dat was Carlos van Louwe: een brugfiguur. Zijn leven lang streefde hij ernaar om personen van diverse strekkingen samen te brengen en met elkaar te doen praten. Wanneer hij enkele jaren vóór zijn overlijden diende vast te stellen dat de tegenstellingen rond de IJzerbedevaart onoverkomelijk bleken te zijn, en hij zelf het slachtoffer ervan werd, trok Carlos zich dat alles zeer zwaar aan. Hierdoor geraakte hij bitter gestemd en trok hij zich het liefst terug tussen zijn boeken en bij zijn familie.

In wat volgt, zullen we pogen een beknopt levensbeeld van deze rechtgeaarde flamingant op te hangen.

Verdinaso

Geboren op de laatste dag van 1932 in Torhout, groeide hij samen op met zijn drie zussen en broer. Vader Luc van Louwe was er advocaat. Na de oorlog volgde zijn benoeming tot vrederechter in Gistel. Luc van Louwe was een overtuigd Vlaamsgezind magistrat en bewonderaar van Joris van Severen. Van diens Verdinaso was hij geheim lid. Die bewondering voor de Verdinaso-leider erfde Carlos van zijn vader.

Als lid van de toen nog Vlaamsgezinde KSA hielp Carlos als tiener van zestien jaar tijdens de legendarische werkkampen het puin van

de IJzertoren opruimen. De dynamitering ervan drukte een stempel op zijn verdere engagement als Vlaamsgezinde. Het zou hem niet meer loslaten. Tot op het einde zocht hij naar de waarheid. "Weinigen weten dat de allereerste werkkampen van de KSA geleid werden door de hulpbisschop van Brugge, mgr. Laridon en door deken Van Zeir uit Koksijde. Maar de opruiming was vooral het werk van het Katholiek Vlaams Hoogstudentenverbond van Leuven en Gent".

Sociaal assistent

Zijn legerdienst bracht Carlos van Louwe door in de akelig aandoende Dossinkazerne van Mechelen. Aan de ingang hing er een herinneringsplaat ter nagedachtenis van de weggevoerde joden. "Niemand van onze compagnie stelde zich vragen. Ik had een boekje gelezen waarin het drama verhaald werd in de kamers waarin wij als miliciens sliepen. Ik bezocht ook het kamp van Breendonk met zijn gruwelverhalen tijdens maar ook na de oorlog. Later stelde ik vast dat ik de enige was van het IJzerbedevaartcomité, die Breendonk bezocht had".

Na zijn studie aan het Rijksinstituut voor Sociale Studies in Kortrijk, werd de afgestudeerde Van Louwe verbonden aan de PMS-centra van Diest en Leuven. In 1964 kwam er een vacature vrij als directeur van het nieuwe vakantiecentrum Het Reigersnest van de Bond van Grote en Jonge Gezinnen in Koksijde. Het jonge echtpaar—Carlos was gehuwd met Trees Heylen; samen kregen ze drie zonen en een dochter—greep de geboden kans met beide handen aan. "De bedoeling bij de stichting was zeer duidelijk: tegen sociale tarieven vakantiemogelijkheden bieden aan gezinnen. In wezen huldigden wij twee slogans: kindvriendelijk én uitgesproken Vlaams".

Het Reigersnest groeide uit tot een bloeiend ontmoetingscentrum voor heel wat Vlaamsgezinden. Onder meer Arthur de Bruyne, Aloïs Gerlo, de weduwe van kolonel Van Coppenolle en Flor Grammens kwamen er herhaaldelijk hun vakanties doorbrengen.

Christen

Nauw was de steeds beminnelijke Van Louwe ook betrokken bij het culturele verenigingsleven van Koksijde en Oostduinkerke. Als

christen met een pluralistische opstelling was hij in 1978 de aangewezen compromisfiguur als voorzitter van de pas opgerichte culturele raad. Jarenlang organiseerde hij in Oostduinkerke de 11-julijherdenkingen. Met de familie Loones—vader Loones was er burgemeester—onderhield hij nauwe vriendschapsbanden. Als olijke humorist met sarcastische inslag was hij haast vanzelfsprekend als ridder in de Orde van 't Manneke uit de Mane opgenomen.

Een innige vriendschap koesterde het echtpaar Van Louwe voor Clemens de Landtsheer en zijn vrouw. Meer dan eens hielpen de Van Louwes het echtpaar uit de nood. Uit dankbaarheid liet de gewezen secretaris van het IJzerbedevaartcomité hem bij testament zijn archief na. Dat archief lag aan de basis van het boek over de Oorlogsbedevaarten dat we samen in 2002 publiceerden. Het was een ontroerde Carlos die het eerste exemplaar in zijn handen mocht koesteren. Een oude wens was voor hem vervuld. Steeds weer stimuleerde hij studenten en vorsers in hun historisch werk, en steunde waar hij kon. Hiervoor voerde hij soms urenlange telefoongesprekken. Tevens schrok hij er niet voor terug om beroep te doen op allerlei overheidsinstanties. Hierin volhardde hij totdat hij zijn zin kreeg.

Vlaming

Samen met Jef Laridon, Willy Kuijpers, Walter Luyten, Renaat de Muylt en Elie Balduck lag Carlos van Louwe in maart 1964 mee aan de basis van de befaamde West-Pockets, waaruit in 1967 het jongerentijdschrift *Nieuw Vlaanderen* ontsproot. De eerste nummers van het tijdschrift werden in de refter van het Reigersnest verzendingsklaar gemaakt. "Het was werk aan de lopende band waarbij iedereen zijn eigen taak had. Nadien brachten Trees en ik de pakken naar het postkantoor van Veurne".

Van 1968 tot 1983 zat Carlos van Louwe in de raad van beheer van het IJzerbedevaartcomité. Hij nam ontslag omdat hij niet akkoord ging met de steeds maar toenemende aandacht voor de Europese minderheden ("We zijn toch geen minderheid in eigen land!"), en het zingen van *De Stem van Suid-Afrika*. "Dat had toch alles niets te maken met de Vlaamse ontvoogdingsstrijd", offerde hij.

Daarnaast was hij plaatselijk voorzitter van het Davidsfonds en stichtend lid van de Orde van de Driekoningen van Beauvoorde. Carlos van Louwe was medestichter van de Marnixring Oostende en oud-voorzitter van de Orde van den Prince, afdeling Westhoek.

Een tijdlang zetelde hij ook in de beheerraad van het ADVN. Na een meningsverschil over het ontslag van een personeelslid hield hij het er voor bekeken.

Hemelrijck

Zijn meeste tijd stak Carlos van Louwe evenwel in het IJzerbedevaartcomité waarvan hij in 1994 opnieuw lid geworden was. Voor hem was de conservering van het archief en het inrichten van overzichtstentoonstellingen in de IJzertoren van primordiaal belang. Het hoofdbestuur van VOS met als voorzitter Herman Vandezande, die ziek was, en vooral secretaris Hugo van Hemelrijck was evenwel pertinent tegen de kandidatuur van Van Louwe gekant. Van Hemelrijck vreesde dat met diens terugkeer de "geest van het Verdinaso" het comité zou besmetten. Gelukkig werd met Van Hemelrijcks bizarre standpunt geen rekening gehouden. Enkele jaren later zou deze laatste zich overigens met zijn onverdraagzame standpunten zelf buiten het VOS-bestuur plaatsen.

Breuk

In 1997 werd Carlos van Louwe tot ondervoorzitter gekozen. Na een tijd van hoge verwachtingen volgde een zware teleurstelling. Met klem verzette hij zich tegen wat hij de 'vercommercialisering' van de IJzerbedevaarten noemde. Tot op het einde bleef hij de klassieke bedevaart verdedigen. De door de toenmalige voorzitter Vandenberghe en secretaris Demeurie gelanceerde vernieuwingen, onder meer de zogenaamde vredesconcerten, vonden niettegenstaande Carlos' verzet toch doorgang. In 1998 bepleitte hij al dat er geen "sprake kon zijn om van Diksmuide een toeristische attractie te maken. Ik heb te veel eerbied voor de gesneuvelden die er begraven liggen. Op graven wordt niet gedanst. Of ruzie gemaakt".

Met de standpunten van de ondervoorzitter werd geen rekening gehouden. Vaak werd hij voor voldongen feiten geplaatst. Nauw was hij ook betrokken bij de verzoeningspogingen met de traditionele Vlaamse Beweging. Hij gold als 'kingmaker' van de verzoening. De breuk was echter definitief. Ook binnen de toenmalige beheerraad van het comité kwam het tot een breuk. Door de verscheurende onderlinge tweedracht kwam het IJzerbedevaartcomité in een diep

dal terecht. Omstandigheden waarover we hier nu niet willen uitweiden, leidden ertoe dat Carlos buiten de beheerraad kwam te staan. In zijn afwezigheid—hij woonde een herdenking van de gewezen IJzerbedevaartsecretaris Koen Baert bij—werd Van Louwe niet herkozen als ondervoorzitter. Beklijvend zijn de beelden die de BRT uitzond van een twistgesprek tussen een ijzige voorzitter Vandenberghe en de gewezen ondervoorzitter op het dak van de IJzertoren. Het trof hem zwaar en kwetste hem diep. De wonde herstelde zich niet meer. Gelukkig kon hij terugvallen op zijn 'Treeske', zijn kinderen en een schare trouwe vrienden. Gedurende zijn laatste levensjaren ging zijn sympathie veeleer uit naar IJzerwake.

Boeken

"Carlos van Louwe zoekt voor zijn persoonlijke verzameling boeken, tijdschriften en originele foto's over de Eerste en Tweede Wereldoorlog in België, de Vlaamse Beweging, Tijl Uilenspiegel, het Daensisme". Iedere bezoeker van het Reigersnest zag het briefje op het mededelingenbord in de grote inkomhal hangen. Je kon er niet naast kijken. Na verloop van tijd bezat hij dan ook een imponerende verzameling.

Thema's als Vlaamse Beweging, collaboratie, Belgische geschiedenis, Felix Timmermans, Marnix van Sint-Aldegonde, de Koningskweste ("Ik ben nog affiches gaan plakken voor de terugkeer van Leopold III"), . . . interesseerden hem zeer. Over al die onderwerpen bezat hij een grote collectie boeken en brochures. Carlos van Louwe bezat een van de grootste privé-bibliotheken in verband met de Vlaamse Beweging. Hij bezat ook zo'n 150 uitgaven van Charles de Costers Tijl Uilenspiegel. Carlos was een gepassioneerd verzamelaar. "Soms vraag ik me af of ik niet beter boekhandelaar of antiquaar geworden was. Met de KSA hielden we regelmatig een papierslag. Het was mijn taak om achteraf al het papier te sorteren. Voorwaar een kolfje naar mijn hand. Niemand anders wilde het doen. Regelmatig ontdekte ik er gave boeken tussen. Zo begon ik aan de opbouw van mijn bibliotheek. Later schuimde ik alle rommelmarkten, ruilbeurzen en antiquariaten af. Als ik ergens kom, is het eerste wat ik doe de bibliotheek van de gastheer gaan bekijken. Want je weet nooit dat er iets tussen zit dat ik nog niet bezit", vertelde hij.

Er mocht geen colloquium, boekenvoorstelling, boekenverkoop, . . . in verband met de Vlaamse Beweging waar dan ook in Vlaanderen plaatsvinden of hij tekende present.

Pardon

Carlos van Louwe was een kritisch waarnemer met een eigen standpunt. Over het zogenaamd historische pardon zei hij—we beschouwen het tevens als een uitgeleide—: “Het lijkt me allemaal te laat. Er was nooit een dialoog tussen beide kampen. De verzetslieden hielden van België, de Vlaams-nationalisten hielden van Vlaanderen. De motieven, de oorzaken, de gevolgen zijn mijns inziens allemaal geschiedenis geworden. De verhalen over witten en zwarten zullen verder gaan. De historische realiteit ligt geborgen in de harten van allen die in ‘hun’ ideaal geloofden. Ik vraag alleen maar dat we eerbied zouden hebben voor hun overtuiging, hun symbolen maar vooral hun geliefde doden”.

Verbied de verkoop van papieren zakdoeken

Prof. Dr Geert van Calster

In onze consumptiemaatschappij is het streven naar een duurzaam productie- en consumptiepatroon een terechte ambitie. Zulke duurzame ontwikkeling houdt onder andere—doch niet uitsluitend—de nodige aandacht in voor de milieu-impact van bedrijven en huishoudens. Zelfs in een streek als Vlaanderen, waar door de band genomen burgers en politici het leefmilieu welgenegen zijn, is het de Europese Unie die in belangrijke mate het uitzicht van het milieubeleid bepaalt. Af en toe nemen een aantal Lid-Staten het voortouw inzake milieu- en consumentenbescherming. Gaan zij hierbij verder dan wat Europese wetgeving voorschrijft, dan spreekt men van ‘*gold plating*’. In het Verenigd Koninkrijk is dat een scheldwoord. Is er geen Europese wetgeving die een bepaald gedrag voorschrijft, dan gaat het om een proactieve houding, die al of niet door de Europese Unie wordt overgenomen.

De tijd is mijns inziens gekomen dat België het voortouw neemt in een specifiek geval: de verkoop van papieren zakdoeken. De Belgische ecotaks op wegwerpverpakkingen, recent opgevaardeerd in de federale begroting, kan hierbij een stichtend voorbeeld zijn.

Mijn vader en schoonvader hebben steeds een stoffen zakdoek, wel, op zak. Het best heeft een heer er twee paraat: één in zijn linkersak, voor eigen gebruik. En een in de rechterzak, voor noodgebruik door peuters, kleuters, en de onverwacht huilende medemens. Men adopteert hierbij het beste een vast gebruik, bijvoorbeeld de zakdoek voor eigen gebruik steeds in de linkersak. Bij voortzetting van deze praktijk door mezelf wordt echter duidelijk dat de stoffen zakdoek in de verdrinking geraakt. Reden van kritiek bij bijvoorbeeld mijn echtgenote is onder andere de hierboven gesignaleerde problematiek van de verwisseling. Doch vooral is er een agressief door reclame ondersteund alternatief: de papieren zakdoek.

De redding voor de stoffen zakdoek is nu echter op komst: door een consistente toepassing van haar milieubeleid moet België ernaar streven de papieren zakdoek op haar grondgebied te verbieden, minstens de verkoop ervan fiscaal ontmoedigen. Model hierbij is de Belgische heffing op wegwerpverpakkingen. De milieuimpact

van de papieren zakdoek is duidelijk nefast: hij is immers niet herbruikbaar. Dat maakt hem, onbetwist, milieuvriendelijk. Wie ze bovendien mee in de ophaling voor oud papier stopt, maakt zich schuldig aan het illegaal storten van, soms zelfs gevaarlijk (bijvoorbeeld bij gebruik van de zakdoeken tijdens renovatiewerken) afval.

Welke zijn de mogelijke bezwaren tegen maatregelen die het gebruik van papieren zakdoeken moeten verbieden of minstens ontmoedigen, en zijn die op te vangen?

- Ten eerste wordt er door producenten van papieren zakdoeken gezwaaid met studies die aantonen dat het milieuvoordeel van stoffen zakdoeken (de herbruikbaarheid) minstens in vraag moet worden gesteld gezien de veroorzaakte milieulast (gebruik van water en detergents in de wascyclus, bijvoorbeeld). Dit argument moet ons worst wezen; voor elke wetenschappelijke studie *pro* is er eentje *contra* te vinden. Bijgevolg verlaten we ons best op een onwankelbare maatstaf: het gezond verstand.
- Vervolgens wordt door cynici beweerd dat de invoering van een *milieutaks* op papieren zakdoeken camouflage is voor een verdoken pure budgettaire maatregel. Met andere woorden het zou ons bij de invoering ervan te doen zijn om de taks, niet het milieu. Laten we elkaar geen mietje noemen: waarom zou men zeuren om een milieutaks die het milieu niet beschermt, als men geen problemen ziet in een BTW—Belasting op de Toegevoegde Waarde, die toch ook geen waarde toevoegt? Dit is pure semantiek en daar hoeven we ons niet druk om te maken.
- De producenten van papieren zakdoeken zullen wellicht ook groot spel maken van een systeem dat zij hebben opgezet om de milieupact van de papieren zakdoeken te verminderen. Bekend als SNOT Plus heeft dit systeem er klaarblijkelijk toe geleid dat de fabrikanten in grote mate zijn overgeschakeld op gerecycleerd papier voor de productie, vermindering van niet-recycleerbare verpakkingen voor de groothandel, etc. Een regime van recycling van de gebruikte zakdoeken wordt klaarblijkelijk bestudeerd doch is wellicht onwaarschijnlijk. Opnieuw voeren we hier de verkeerde discussie: in de jaren '90 zijn we in de val gelopen van de industrie die beweerde dat zij niet enkel deel uitmaakt van het milieuprobleem, doch ook van de oplossing ervan. Nu zijn we terug op het juiste

pad en zien we de industrie enkel als het probleem, niet langer deel van de oplossing. Wat de industrie zelf doet, doet ze slechter voor het milieu: laat dat duidelijk zijn.

- Tenslotte zijn er altijd die hun heil zoeken in vadertje Europa en die aanhalen dat een verbod op, of fiscale ontmoediging van papieren zakdoeken wel eens in strijd zou kunnen zijn met het Europese vrije verkeer van goederen. Er blijkt zelfs een arrest te zijn van ons eigen Arbitragehof die een gelijkwaardige redenering voert op Belgisch niveau, gekoppeld aan een vermeende schending van het gelijkheidsbeginsel mochten we zonder wetenschappelijk bewijs papieren zakdoeken ontmoedigen. Dit is een achterhoedegevecht: als onze regering op basis van het gezonde verstand (en om de kas te spijzen) een milieutaks op papieren zakdoeken wil invoeren, dan moet dit kunnen. Die dames en heren van het Arbitragehof en van de Europese Commissie, en hun chique begrip rechtsstaat hebben wij toch niet verkozen?

In deze tijden van klimaatverandering, luchtvervuiling en andere viezigheid moeten we meedogenloos het leefmilieu beschermen. Onze ecotaksen op verpakking zijn een stichtend voorbeeld. Verbieden dus, die papieren zakdoekenhandel.

Verdun revisited

Drs Jerker Spits

De roman *Heeresbericht* bevat het relaas van de Duitse student Adolf Reisinger. Vol enthousiasme meldt hij zich in 1914 als oorlogsvrijwilliger aan. Maar hij komt er al snel achter dat oorlog "moord op bevel" is. Köppens roman kon pas aan het einde van de Republiek van Weimar verschijnen. Het boek werd door de nazi's verboden en bleef vervolgens tientallen jaren lang onopgemerkt.

Een heruitgave door de *Deutsche Verlags-Anstalt* bracht Köppens oorlogsroman opnieuw onder de aandacht. Duitse critici buitelden over elkaar heen, spraken van een literair monument, een vergeten klassieker, een boek dat zich kan meten met beroemde getuigenissen als Erich Maria Remarques *Im Westen nichts Neues* en Ernst Jüngers *In Stahlgewittern*.

"Ik ben op 1 maart 1893 geboren. Daardoor was ik in staat mij in augustus 1912 vrijwillig naar de wapens te gaan, die ik vanaf oktober 14 tot oktober 18 in opdracht van de Allerhoogste als kanonier, soldaat eerste klas, onderofficier, vice-wachtmeester, plaatsvervangend officier, reserveluitenant in oost en west goed hanteerde. Ik deed dat met enthousiasme, plichtsgevoel, met samen gebeten tanden, met vertwijfeling, totdat men mij het IJzeren Kruis Eerste Klasse verleende en mij opsloot in het gekkenhuis." Nuchter en zakelijk proza met expressionistische trekjes. Zo kun je Köppens relaas het best typeren.

Köppens relaas? Het gaat hier niet om een autobiografie. Köppens roman verhaalt de belevenissen van oorlogsvrijwilliger Adolf Reisinger. Onmiskkenbaar draagt deze persoon de kenmerken van Köppen. Maar hij valt in de tekst niet met de schrijver samen, zoals de verteller van Ernst Jüngers *In Stahlgewittern* met de omstreden auteur.

Wat mij na lezing vooral is bijgebleven is het afstompende jargon van de Duitse militaire leiding. De loopgraventaal werpt en oudere soldaten op de hoop van 'mensenmateriaal'. Waar Köppen gevechtshandelingen schildert, haperen zijn zinnen. De taal lijkt door het oorlogsgeweld aan flarden geschoten. Zinnen lopen niet meer, de waarneming wordt gefragmentariseerd, zonder commentaar schetst de auteur *en détail*, maar zonder samenhang de

gruwelen van het zinloze geweld. De oorlog wordt, om met Köppen te spreken, een "automatische machine". Innovatief aan deze roman is de afwisseling van Reisingers rapportage met frontberichten, krantenartikelen, reclameteksten en toespraken van keizer Wilhelm II.

Deze literaire montage maakt de verborgen industrie achter de oorlog zichtbaar: naast de materiële bewapening door goedverdienende industriëlen vond er een morele bewapening van het Duitse volk plaats. De Duitse keizer beriep zich op Gods steun en zag de oorlog als een morele en religieuze plicht. De student Adolf Reisinger behoort als student tot de groep uitverkorenen die er hun leven voor mogen inzetten.

Een citaat van de hoogste censuurcommissie van het Kriegspresseamt, opgesteld op 23 maart 1915 gaat aan Köppens tekstcollage vooraf: 'Het is ongewenst dat schilderingen die grotere delen van de oorlog omvatten gepubliceerd worden door personen die afgemeten aan hun positie en ervaring helemaal niet in staat geweest kunnen zijn, de samenhang overal goed te doorgronden. Het ontstaan van een dergelijke literatuur zou onder grote delen van het volk tot een zeer eenzijdige beoordeling van de feiten leiden'. Met meer inzicht dan de gezamenlijke top van het Duitse leger belandt Reisinger uiteindelijk in een gekkenhuis te Mainz. De lezer van vandaag is de "eenzijdigheid" van zijn vertelling gegund.

Edlef Köppen, *Frontberichten*, Ambo, 2005

Over de auteurs

Mr Drs Frank Judo is hoofdredacteur van Vivat Academia.

Prof. Dr Frank Fleerackers studeerde rechten en wijsbegeerte aan de KU Leuven, King's College te Londen, het Massachusetts Institute of Technology en Harvard University. Hij is decaan van de rechtsfaculteit van de KU Brussel en algemeen voorzitter van het Verbond der Vlaamse Academici.

Lic. Alain Mouton studeerde politieke wetenschappen aan de KU Leuven en is redacteur van het weekblad Trends. Hij is tevens hoofdbestuurslid van VVA.

Drs Jerker Spits studeerde germanistiek in Leiden en is verbonden aan het Duitslandinstituut van de Universiteit Amsterdam. Hij publiceerde onder meer over Thomas Bernhard en Botho Strauss.

Prof. Dr Geert van Calster is doctor in de rechten en doceert internationaal milieurecht aan de KU Leuven. Hij is tevens gastdocent aan de universiteiten van Nijmegen, Amsterdam en Rotterdam.

Pieter Jan Verstraete is historicus is publiceerde meerdere spraakmakende werken over de geschiedenis van de Vlaamse Beweging.

Afdelingen

<http://vvacademici.org/vva-afdelingen.html>

► <i>Antwerpen</i>	http://vvacademici.org/VVA-Antwerpen.html
Jan Van Reeth, sirati@belgacom.net	Evelien Lust, evelien.lust@telenet.be
► <i>Brugge</i>	http://users.telenet.be/vva-brugge
Annemie D'Hooghe, a.dhooghe@telenet.be	Petra Gillis, petra.gillis@skynet.be
► <i>Brussel</i>	http://vvacademici.org/VVA-Brussel.html
Robrecht Vermeulen, robrecht@drvermeulen.com	Christiane Weyers, judo.weyers@belgacom.net
► <i>Campinia</i>	http://vvacademici.org/VVA-Campinia.html
Jan Goris	Jaak Peeters, peeters.jaak@telenet.be
► <i>leper</i>	zie VVA-Brugge
► <i>Klein-Brabant</i>	http://users.skynet.be/vva-kleinbrabant
Wim Van der Donckt	Jan-Pieter Haems, janpieter.heams@scarlet.be
► <i>Kortrijk</i>	http://vvacademici.org/VVA-Kortrijk.html
Paul Thurman, paul.thurman@kulak.ac.be	Paul De Meester, mirodancreation@skynet.be
► <i>Leuven</i>	http://members.chello.be/sf15013/VVA-Leuven
Danny Blockmans	Peter Van Windekens, peter.vanwindekens@vzb.org
► <i>Limburg</i>	http://users.telenet.be/vvalimburg
Milka Tombal, vvalimburg@telenet.be	Ghislain Duchâteau, ghislain.duchateau@telenet.be
► <i>Oostende</i>	http://users.telenet.be/vva-oostende
Els Taelman, elstaelman@hotmail.com	Luc D'Hoore, suzannededytsche@hotmail.com
► <i>Oost-Vlaanderen</i>	http://inwfnu07.rug.ac.be/vvaovl
Reinhart Verschoore, reinhart.verschoore@UGent.be	Walter De Gryze, walterdegryze@fulladsl.be
► <i>Taxandria</i>	http://vvacademici.org/VVA-Taxandria.html
Paul Verdurme, verdurme.bvba@scarlet.be	Tine Van Dorpe, rudi.pelckmans@telenet.be
► <i>VVA-jongeren</i>	http://www.vvajongeren.be
Els Strobbe, apo.strobbee@omegapharma.net	Steve Bisschop, stevebisschop@belgacom.net

Activiteitenkalender

► VVA

Zaterdag 21 april

Algemene Ledendag *Beter Vlaanderen* te Antwerpen

► VVA Antwerpen

Dinsdag 9 januari 2007

Nieuwjaarslezing in het KMSKA met Dr Paul Huvenne, algemeen directeur

Zondag 21 januari 2007

27ste Nieuwjaarsconcert, de Singel

Dinsdag 23 januari 2007

Dr Roland Baetens, *100 jaar Tropisch Instituut te Antwerpen*

Dinsdag 6 februari 2007

Jan Van Reeth, voorzitter, over *Nieuwe tendenzen in het Koranonderzoek*

Zaterdag 17 februari 2007

Bezoek aan de tentoonstelling *Meesters van de precolumbiaanse kunst*, Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis te Brussel

Dinsdag 27 maart 2007

Dr Geert van Cleemput, *Vlaanderen geblokkeerd*

► VVA Brugge – Oostkust – Houtland

Zaterdag 13 januari 2007

Nieuwjaarsreceptie

Vrijdag 26 januari 2007

De rib van Eva door Dr. Dirk Draulans

Vrijdag 16 februari 2007

Manifest voor een zelfstandig Vlaanderen door Remi Vermeiren

Woensdag 7 maart 2007

Humor in het recht door Jean-Baptiste Petitat

Vrijdag 16 maart

Geheugen en dementie door Prof. Dr Christine Van Broeckhoven

Donderdag 17 mei tot en met zondag 20 mei 2007

VVA-Vierdaagse *Rhein und Mosel*

► VVA Brussel

Zaterdag 20 januari 2007

Vriendenmaal, SAS hotel (Brussel)

Dinsdag 6 februari 2007

Voordracht door Filip Martens over *Alternatieve energie*

Zaterdag 24 maart 2007

Tentoonstellingsbezoek *De Duitse Romantiek*, Paleis voor Schone Kunsten (Brussel)

Zaterdag 21 april 2007

Algemene ledendag *Beter Vlaanderen* (Antwerpen) - met vooraf een programma uitgewerkt door VVA Brussel

Het VVA ontstond begin vorige eeuw als groepering van regionale oud-studentenkringen en heeft tot doel:

- culturele en maatschappelijke vorming ;
- verspreiding van wetenschap en cultuur ;
- behartiging van de belangen van academici, in het bijzonder het universitair onderwijs en onderzoek en permanente vorming ;
- ijveren voor verdere Vlaamse ontvoogding en ontplooiing van de Nederlandse cultuur.

Er zijn VVA-afdelingen in Oostende, Brugge, Kortrijk, Oost-Vlaanderen, Antwerpen, Taxandria, Klein-Brabant, Campinia, Brussel, Leuven-Hageland en Limburg.

Algemeen secretariaat

Rita WARDENIER

adres: Waversesteenweg 288, 1040 Brussel

gsm: 0472 89 33 99

fax: 02 412 42 00

e-mail: rita.wardenier@vub.ac.be

Administratief secretariaat

Mia CUYPERS

adres: Passendalestraat 1 A, 2600 Berchem

tel: 03 320 06 34

(op dinsdag, woensdag, vrijdag tussen 10 en 16 uur)

fax: 03 366 60 45

e-mail: vva@vvacademici.org